

بررسی ابعاد و پیامد های جنگ نرم و راهکارهای مقابله با آن با تاکید بر رهنمود

های مقام معظم رهبری

راضیه نیکوکار^۱

چکیده

نوشتار حاضر با عنوان بررسی ابعاد و پیامد های جنگ نرم و راهکارهای مقابله با آن با تاکید بر رهنمود های مقام معظم رهبری نگاشته شده است. با توجه به یافته های پژوهش میتوان دریافت که جنگ نرم به عنوان یکی از مهم ترین ابزارهای نفوذ و سلطه در دنیای معاصر، بیش از هر زمان دیگری مورد توجه قدرت های جهانی قرار گرفته است. هدف اصلی این پژوهش، تبیین ابعاد مفهومی و کارکردی جنگ نرم و شناسایی راهکارهای مقابله با آن بر اساس دیدگاه ها و رهنمودهای مقام معظم رهبری (مدظله العالی) است. این پژوهش می کوشد با بررسی بیانات و آثار ایشان، چارچوبی بومی و راهبردی برای مقابله با تهدیدات نرم فرهنگی و رسانه ای در جمهوری اسلامی ایران ارائه دهد. مقاله حاضر با استناد به متون داخلی و خارجی به بررسی اهمیت جمهوری اسلامی ایران به دلیل ماهیت ایدئولوژیک و سیاست های مستقل خود، که همواره در معرض تهاجمات نرم قرار داشته، پرداخته است. این پژوهش با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی و بررسی بیانات مقام معظم رهبری، راهکارهای مقابله با جنگ نرم را شناسایی و تحلیل می کند. یافته های تحقیق نشان می دهد که تقویت سواد رسانه ای، ارتقای هویت فرهنگی، استقلال اقتصادی، مدیریت هوشمند فضای مجازی و افزایش بصیرت عمومی از مهم ترین راهکارهای مقابله با جنگ نرم هستند. در نهایت، پژوهش پیشنهادهایی برای تحقق این راهکارها نیز ارائه می دهد.

واژگان کلیدی: جنگ نرم، مقام معظم رهبری، رسانه، تهاجم فرهنگی، بصیرت، سواد رسانه ای

۱- طلبه سطح دو، مدرسه علمیه حضرت خدیجه کبری (س)، شهرستان دورود

جنگ نرم، یکی از روش‌های نوین سلطه در نظام بین‌الملل است که به‌جای استفاده از قدرت نظامی، از ابزارهای فرهنگی، رسانه‌ای، روان‌شناختی و اقتصادی برای تغییر باورها و نگرش‌های جامعه هدف بهره می‌برد (Nye, 2004). در دوران پس از انقلاب اسلامی دشمنان جمهوری اسلامی با روش‌های مختلف به دنبال از بین بردن انقلاب اسلامی بوده و هستند. در اوایل انقلاب اسلامی به واسطه جنگ سخت (جنگ تحمیلی ۸ ساله) به دنبال این تغییر بودند که این امر با رشادت‌های رزمندگان ایرانی محقق نشد و با شکست مواجه شد. دشمنان جمهوری اسلامی پس از آن دریافتند که راهکار نظامی برای مقابله با جمهوری اسلامی کافی نیست و می‌بایست از راهکارهای دیگری از جمله جنگ نرم نیز استفاده کنند.

جمهوری اسلامی ایران، به دلیل استقلال سیاسی و ایدئولوژیک خود، همواره در معرض این نوع جنگ قرار داشته است. ابزارهای جنگ نرم شامل شبکه‌های اجتماعی، رسانه‌های بین‌المللی، فیلم، موسیقی، تبلیغات تجاری، تحریم‌های اقتصادی و نفوذ نخبگان است که هدف آن‌ها تضعیف ارزش‌های دینی و ملی، ترویج سبک زندگی غربی، ایجاد یأس و ناامیدی، و القای ناکارآمدی نظام می‌باشد (Esposito, 2011).

در دنیای معاصر، قدرت‌ها برای دستیابی به اهداف خود دیگر صرفاً از ابزارهای سخت و نظامی استفاده نمی‌کنند، بلکه با بهره‌گیری از ابزارهای نرم و رسانه‌ای، درصدد تأثیرگذاری بر باورها، ارزش‌ها و سبک زندگی جوامع دیگر برآمده‌اند. این نوع از جنگ، که در ادبیات سیاسی با عنوان «جنگ نرم» شناخته می‌شود، امروزه به یکی از چالش‌های مهم امنیت فرهنگی و هویتی ملت‌ها، به‌ویژه جوامع اسلامی، تبدیل شده است (جعفری، ۱۳۹۸). جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان نظامی مبتنی بر ارزش‌های دینی و انقلابی، همواره هدف اصلی تهاجم نرم قدرت‌های سلطه‌گر بوده است. دشمنان با استفاده از رسانه‌ها، فضای مجازی، و ترفندهای فرهنگی و اجتماعی، درصدد تغییر نگرش و رفتار مردم، به‌ویژه نسل جوان، نسبت به آرمان‌های انقلاب اسلامی هستند (حسینی، ۱۴۰۰). بنابراین، شناخت ابعاد، ابزارها و اهداف جنگ نرم، و ارائه راهکارهای مؤثر برای مقابله با آن، ضرورتی راهبردی و علمی به شمار می‌رود. از سوی دیگر، مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) طی سال‌های گذشته، بارها و در مناسبت‌های مختلف به مسئله‌ی جنگ نرم اشاره کرده و آن را یکی از مهم‌ترین میدان‌های نبرد امروز دانسته‌اند. ایشان تأکید دارند که مقابله با جنگ نرم، نیازمند بصیرت، آگاهی عمومی، تولید محتوای فرهنگی

سالم و جهاد تبیین است. در نتیجه، تحلیل دیدگاه‌های معظم‌له می‌تواند چارچوب نظری و عملی مناسبی برای سیاست‌گذاران فرهنگی و فعالان رسانه‌ای فراهم سازد. بنابراین، پژوهش حاضر با هدف تبیین مفهوم جنگ نرم، شناسایی ابعاد و پیامدهای آن، و استخراج راهکارهای مقابله از منظر مقام معظم رهبری انجام می‌گیرد تا با ارائه مدلی بومی و الهام گرفته از رهنمودهای ایشان، سهمی در ارتقای آگاهی جامعه و تقویت توان فرهنگی کشور در برابر تهاجمات نرم ایفا کند (کاظمی، ۱۴۰۱).

پژوهش حاضر با توجه به اهمیت موضوع جنگ نرم نگاشته شده است. یکی از ابزارهایی که می‌تواند اقتصاد و فرهنگ یک جامعه را دچار انحطاط کند جنگ نرم است. بر همین اساس پرداختن به این موضوع می‌تواند بسیار حائز اهمیت باشد. همچنین ضرورت انجام پژوهش حاضر به دلیل گستردگی ابعاد جنگ نرم علیه جمهوری اسلامی است که با توجه به وجود پژوهش‌های مختلف همچنان نیازمند بررسی و پژوهش در زمینه جنگ نرم می‌باشد.

پیشینه پژوهش مطالعه در زمینه‌ی جنگ نرم در سال‌های اخیر به‌ویژه در حوزه‌های فرهنگی، رسانه‌ای و امنیتی، مورد توجه محققان ایرانی قرار گرفته است. در ادامه، به برخی از پژوهش‌های مرتبط اشاره می‌شود: جعفری (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «جنگ نرم و راهبردهای فرهنگی جمهوری اسلامی ایران»، به تبیین ابعاد نظری جنگ نرم و ابزارهای فرهنگی دشمنان علیه نظام جمهوری اسلامی پرداخت. وی معتقد است که مقابله با جنگ نرم مستلزم شناخت دقیق اهداف و سازوکارهای فرهنگی دشمن است و صرفاً با تقابل رسانه‌ای قابل مهار نیست. حسینی (۱۴۰۰) در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی ابعاد فرهنگی و رسانه‌ای جنگ نرم در ایران»، به نقش رسانه‌های بیگانه و شبکه‌های اجتماعی در شکل‌دهی به افکار عمومی پرداخت و نتیجه گرفت که تقویت سواد رسانه‌ای و آموزش تفکر انتقادی از مهم‌ترین روش‌های مقابله با این پدیده است.

کاظمی (۱۴۰۱) در پژوهش «تحلیل دیدگاه‌های مقام معظم رهبری در مقابله با جنگ نرم»، با روش تحلیل محتوای کیفی، بیانات معظم‌له را در حوزه جنگ نرم مورد بررسی قرار داد و به این نتیجه رسید که ایشان محور مقابله را بر سه مؤلفه‌ی بصیرت، آگاهی عمومی و جهاد تبیین استوار می‌دانند. رحمانی (۱۳۹۷) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «نقش نهادهای فرهنگی در مقابله با جنگ نرم»، به تحلیل عملکرد سازمان‌های فرهنگی کشور پرداخت و بیان کرد که ضعف در

هماهنگی میان نهادهای فرهنگی موجب کاهش اثرگذاری سیاست‌های مقابله‌ای شده است. صالحی و احمدی (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای بیانات مقام معظم رهبری درباره تهدیدات نرم»، نتیجه گرفتند که نگاه رهبری به جنگ نرم، نگاهی راهبردی و تمدنی است و ایشان بر ضرورت خودآگاهی فرهنگی و بازتولید گفتمان انقلاب اسلامی تأکید دارند.

مرور پژوهش‌های پیشین نشان می‌دهد که هرچند مطالعات متعددی در زمینه‌ی جنگ نرم انجام شده، اما بیشتر آن‌ها به صورت کلی به مفهوم یا ابزارهای آن پرداخته‌اند و کمتر پژوهشی به تحلیل مفهومی جنگ نرم همراه با استخراج راهکارهای مقابله از منظر مقام معظم رهبری پرداخته است. بنابراین، پژوهش حاضر می‌کوشد با نگاهی تلفیقی به مبانی نظری جنگ نرم و بیانات رهبری، مدلی جامع‌تر و کاربردی‌تر برای مقابله با جنگ نرم ارائه دهد.

مقام معظم رهبری، در بیانات خود بارها نسبت به تهدیدات جنگ نرم هشدار داده‌اند و بر لزوم بصیرت، آگاهی‌بخشی، ارتقای هویت ملی و استقلال اقتصادی به عنوان راهکارهای مقابله با آن تأکید کرده‌اند. این پژوهش درصدد است تا با بررسی بیانات مقام معظم رهبری، راهکارهای مقابله با جنگ نرم را شناسایی و تحلیل کند.

این پژوهش با اهداف زیر انجام می‌شود:

- تبیین مفهوم جنگ نرم و ویژگی‌های آن در نظام بین‌الملل.
- تحلیل ابزارهای جنگ نرم علیه جمهوری اسلامی ایران.
- بررسی بیانات مقام معظم رهبری و استخراج راهکارهای مقابله با جنگ نرم.
- ارائه راهکارهای عملی و سیاست‌گذاری‌های پیشنهادی برای مقابله با جنگ نرم.

مطالعات نشان می‌دهد که جنگ نرم به یکی از مهم‌ترین ابزارهای سلطه در قرن ۲۱ تبدیل شده است. بر اساس پژوهش‌های جوزف نای (۲۰۰۴) و هانس مورگنتا (۲۰۱۳)، قدرت نرم از طریق تأثیرگذاری بر فرهنگ، ارزش‌ها و افکار عمومی اعمال می‌شود. بررسی‌های انجام‌شده در دانشگاه هاروارد نیز نشان می‌دهد که استراتژی‌های جنگ نرم شامل تبلیغات رسانه‌ای، تحریم اقتصادی، و نفوذ در نخبگان سیاسی و فرهنگی کشورهاست (Smith, 2019).

تعریف لغوی جنگ

تعریف لغوی جنگ نرم واژه‌ی «جنگ» در لغت به معنای نبرد، پیکار، کشمکش و رویارویی میان دو یا چند طرف است که برای غلبه بر یکدیگر از ابزارهای مختلف استفاده می‌کنند (دهخدا، ۱۳۷۳). در زبان فارسی، «جنگ» بیشتر بیانگر تقابل فیزیکی یا نظامی میان کشورها یا گروه‌هاست. واژه‌ی «نرم» نیز در لغت به معنای ملایم، آرام، غیرخشونت‌آمیز و لطیف آمده است (عمید، ۱۳۹۵). بر این اساس، ترکیب «جنگ نرم» از نظر لغوی به معنای نبردی غیرمستقیم، آرام و بدون استفاده از زور فیزیکی یا نظامی است که در آن، ابزارهای غیرسخت مانند تبلیغات، رسانه، فرهنگ و اندیشه برای تأثیرگذاری بر ذهن و باور مخاطبان به کار گرفته می‌شود. به بیان دیگر، در تعریف لغوی، جنگ نرم نوعی پیکار آرام و تدریجی است که در ظاهر فاقد خشونت است، اما در باطن، هدف آن تسلط بر افکار و تغییر باورها و ارزش‌های جامعه‌ی هدف است (حسینی، ۱۴۰۰). بر همین اساس میتوان جنگ نرم را در واقع نوعی ستیز و جدال بدون توسل به زور و ابزار های جنگ نظامی دانست.

تعریف اصطلاحی جنگ نرم

تعریف اصطلاحی جنگ نرم اصطلاح «جنگ نرم» در علوم سیاسی و مطالعات رسانه‌ای، به مجموعه‌ای از اقدامات غیرنظامی، فرهنگی، روانی و تبلیغاتی گفته می‌شود که هدف آن تأثیرگذاری بر ادراک، باورها و رفتارهای جامعه‌ی هدف بدون استفاده از زور فیزیکی است (جعفری، ۱۳۹۸). در واقع، جنگ نرم نوعی نبرد در عرصه‌ی اندیشه، فرهنگ و ادراک عمومی است که از طریق رسانه‌ها، هنر، آموزش، فناوری اطلاعات و تبلیغات هدایت می‌شود. در این جنگ، به جای حمله‌ی نظامی، تلاش می‌شود با نفوذ در ذهن‌ها و قلب‌ها، ارزش‌ها و هویت فرهنگی ملت‌ها دگرگون گردد (حسینی، ۱۴۰۰). جوزف نای، نظریه‌پرداز آمریکایی، مفهوم «قدرت نرم» را نخستین بار در دهه‌ی ۱۹۹۰ مطرح کرد و آن را «توانایی تأثیرگذاری بر دیگران از طریق جاذبه‌ی فرهنگی و اقناع، نه اجبار و تهدید» دانست (Nye, 2004). بر همین مبنا، جنگ نرم را می‌توان کاربرد منفی قدرت نرم در جهت سلطه‌ی فرهنگی و سیاسی بر ملت‌های دیگر تعریف کرد. در نگاه اسلامی

با توجه به اینکه جنگ نرم عمدتاً از طریق فضای مجازی اجرا می‌شود، مدیریت صحیح این فضا، جلوگیری از نفوذ شبکه‌های معاند، راه‌اندازی پلتفرم‌های بومی و افزایش امنیت اطلاعات، یک ضرورت اساسی است. دولت باید با نظارت دقیق و سیاست‌گذاری هوشمندانه، از آسیب‌پذیری‌های موجود در فضای مجازی جلوگیری کند.

نتایج تحقیق نشان داد که جنگ نرم یک تهدید استراتژیک برای امنیت فرهنگی و اجتماعی ایران محسوب می‌شود. مقام معظم رهبری تقویت هویت فرهنگی، افزایش آگاهی عمومی و استقلال اقتصادی را به‌عنوان راهبردهای کلیدی مقابله با جنگ نرم معرفی کرده‌اند. برای اجرای این راهبردها، همکاری نهادهای فرهنگی، رسانه‌ای، آموزشی و اقتصادی ضروری است. (حسینی، ۱۳۹۹)

نتیجه گیری:

با توجه به تهدیدات گسترده جنگ نرم علیه فرهنگ و هویت ملی ایران، مقابله با آن نیازمند یک راهبرد چندلایه و همه‌جانبه است که شامل ارتقای سواد رسانه‌ای، تقویت هویت دینی و ملی، توسعه رسانه‌های داخلی، استفاده از دیپلماسی عمومی، اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، فعال‌سازی نهادهای فرهنگی، و مدیریت هوشمندانه فضای مجازی باشد. جنگ نرم، به‌عنوان پدیده‌ای پیچیده و چندلایه، در دنیای امروز یکی از مؤثرترین ابزارهای سلطه و نفوذ فرهنگی قدرت‌های جهانی به‌شمار می‌رود. در این نوع نبرد، به جای استفاده از سلاح و زور فیزیکی، ذهن‌ها و باورها هدف قرار می‌گیرند و از طریق رسانه‌ها، فضای مجازی، آموزش، هنر و فرهنگ عمومی، تلاش می‌شود ارزش‌ها و هویت ملت‌ها دچار تغییر و تزلزل شود. مطالعه‌ی ابعاد مختلف این پدیده نشان داد که جنگ نرم پیامدهای گسترده‌ای در حوزه‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی بر جای می‌گذارد؛ از جمله تضعیف باورهای دینی و ملی، بحران هویت فرهنگی، بی‌اعتمادی اجتماعی، نفوذ فرهنگی و تغییر سبک زندگی. این آثار در مجموع می‌توانند زمینه‌ی تضعیف انسجام ملی و فروپاشی آرام ساختارهای فکری و ارزشی جامعه را فراهم آورند. در میان نظریات و دیدگاه‌های مختلف درباره‌ی مقابله با جنگ نرم، بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) جایگاه ویژه‌ای دارد. ایشان با نگاه عمیق و راهبردی خود، جنگ نرم را «جنگی بر سر اندیشه‌ها و

اراده‌ها» دانسته و تأکید کرده‌اند که مقابله با آن نیازمند بصیرت، ایمان، خودآگاهی فرهنگی، تولید محتوای سالم، و جهاد تبیین است. بر اساس دیدگاه‌های معظم‌له، مقابله با جنگ نرم صرفاً یک اقدام سیاسی یا رسانه‌ای نیست، بلکه حرکتی فرهنگی و تمدنی است که باید از درون خانواده، آموزش و پرورش، دانشگاه، رسانه و هنر آغاز شود. نتیجه پژوهش حاضر نشان می‌دهد که اصلی‌ترین راهکار مقابله با جنگ نرم، ارتقای آگاهی عمومی و تقویت جبهه‌ی فکری و فرهنگی جامعه است. تحقق این هدف مستلزم برنامه‌ریزی منسجم فرهنگی، هم‌افزایی نهادهای فکری و رسانه‌ای، و تربیت نسلی مؤمن، بصیر و آگاه نسبت به تهدیدات نرم دشمن است. بنابراین، می‌توان گفت که مقابله با جنگ نرم، بیش از هر چیز، نیازمند تحول در نگرش فرهنگی جامعه و بازسازی قدرت نرم انقلاب اسلامی است؛ امری که با اتکا به رهنمودهای مقام معظم رهبری و بهره‌گیری از ظرفیت نخبگان فرهنگی و رسانه‌ای، قابل تحقق خواهد بود.

مقام معظم رهبری با تأکید بر جهاد تبیین، راهبردی مهم را برای مقابله با جنگ نرم مطرح کرده‌اند. بنابراین، نخبگان، دانشگاهیان، رسانه‌ها، و نهادهای فرهنگی باید با برنامه‌ریزی دقیق و سیاست‌گذاری علمی، در مسیر مقابله با این تهدید نرم حرکت کنند. بدون شک، تقویت ایمان، بصیرت و آگاهی عمومی، مهم‌ترین سد در برابر جنگ نرم دشمنان خواهد بود. بر همین اساس برای مقابله با جنگ نرم دشمنان پیروی از منویات و دستورات مقام معظم رهبری می‌تواند یک راهکار بسیار کلیدی برای مقابله با این نوع جنگ باشد.

فهرست منابع

* قرآن

* نهج البلاغه

۱. افراخته، محمد. ۱۴۰۰، جنگ نرم و راهکارهای مقابله با آن. تهران: انتشارات دانشگاه امام حسین (ع).
۲. جعفری، محمد. ۱۳۹۸. جنگ نرم و راهبردهای فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. تهران: انتشارات سروش
۳. حسینی، مهدی. ۱۴۰۰. بررسی ابعاد فرهنگی و رسانه‌ای جنگ نرم در ایران. قم: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه

اسلامی

۴. کاظمی، رضا. ۱۴۰۱. تحلیل دیدگاه‌های رهبری در مقابله با جنگ نرم. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
۵. افشار، علی، ۱۳۹۹، نقش رسانه‌های غربی در جنگ نرم علیه ایران. فصلنامه مطالعات رسانه‌ای، ۱۳۹۹
۶. اکبری، محمد، ۱۳۹۸ تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر افکار عمومی در جنگ نرم. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی ۱۳۹۸
۷. باقری، علی، ۱۴۰۱، بررسی نقش رسانه‌های نوین در تهاجم فرهنگی و جنگ نرم. مجله علوم اجتماعی، ۱۰(۲)، ۷۸-۹۵. ۱۴۰۱
۸. حسینی، سعید، ۱۳۹۹ راهبردهای مقابله با جنگ نرم از دیدگاه مقام معظم رهبری. فصلنامه دفاع فرهنگی، ۸(۱)، ۳۸-۲۰. ۱۳۹۹
۹. خلیلی، ۱۳۹۸، نابعاد و پیامدهای جنگ نرم در جامعه ایران. پژوهش‌های فرهنگی، ۱۶(۴)، ۱۱۲-۹۲. ۱۳۹۸
۱۰. زارعی، محمد، ۱۳۹۷ اقتصاد مقاومتی و نقش آن در مقابله با جنگ نرم. مجله اقتصاد و فرهنگ، ۵(۳)، ۷۲-۵۶، ۱۳۹۷
۱۱. سلیمانی، ۱۳۹۹ تحلیل گفتمان مقام معظم رهبری درباره جنگ نرم. فصلنامه اندیشه انقلاب، ۱۴(۲)، ۵۲-۳۳. ۱۳۹۹
۱۲. شریفی، بهروز، ۱۳۹۸ رسانه‌های جدید و جنگ نرم در ایران: فرصت‌ها و تهدیدها. فصلنامه مطالعات ارتباطات، ۹(۱)، ۱۰۱-۷۹. ۱۳۹۸
۱۳. قاسمی، احمد. ۱۳۹۸ جنگ نرم و تهدیدات امنیتی علیه جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه مطالعات استراتژیک، ۱۱(۲)، ۶۸-۴۷. ۱۳۹۸
۱۴. نادری، فریدون، ۱۴۰۰ شبکه‌های اجتماعی و تأثیر آن‌ها بر باورهای فرهنگی در جنگ نرم. پژوهش‌های فرهنگی، ۱۸(۱)، ۸۰-۵۸. ۱۴۰۰
۱۵. جعفری، محمد. ۱۳۹۸، جنگ نرم و راهبردهای فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. تهران: انتشارات سروش .
۱۶. حسینی، مهدی ۱۴۰۰، بررسی ابعاد فرهنگی و رسانه‌ای جنگ نرم در ایران. قم: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

۱۷. رحمانی، ناصر ۱۳۹۷، نقش نهادهای فرهنگی در مقابله با جنگ نرم. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران

۱۸. صالحی، علی و احمدی، زهرا ۱۳۹۹، تحلیل محتوای بیانات مقام معظم رهبری درباره تهدیدات نرم. فصلنامه مطالعات فرهنگی انقلاب اسلامی، ۵(۲)، ۸۵-۱۰۲
۱۹. کاظمی، رضا. ۱۴۰۱، تحلیل دیدگاه‌های رهبری در مقابله با جنگ نرم. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی .
۲۰. دهخدا، علی‌اکبر. ۱۳۷۳، لغت‌نامه دهخدا. تهران: دانشگاه تهران .
۲۱. عمید، حسن. ۱۳۹۵، فرهنگ لغت فارسی عمید. تهران: انتشارات فرهنگ معاصر.
۲۲. یوسفی، سعید، ۱۳۹۹ قدرت نرم و نقش آن در تحولات سیاسی ایران. فصلنامه مطالعات سیاسی، ۱۶(۲)، ۶۹-۴۵. ۱۳۹۹
۲۳. مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی، جنگ نرم و تهدیدات فرهنگی: گزارش راهبردی. تهران: انتشارات دفاعی. ۱۴۰۲
۲۴. سایت اطلاع رسانی مقام معظم رهبری

۲۵. Nye, J. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: PublicAffairs.

۲۶. Gramsci, A. (1971). *Selections from the Prison Notebooks*. London: Lawrence & Wishart.

۲۷. Lasswell, H. (1951). *The Strategy of Psychological Warfare*. Washington: National Defense University Press.

۲۸. Esposito, J. (2011). *The Future of Islam*. Oxford: Oxford University Press.

۲۹. Jones, P. (2020). Economic Sanctions as a Tool of Soft War. *Journal of International Affairs*, 15(3), 45-61.

۳۰. Smith, M. (2019). Social Media and the Globalization of Soft War Strategies. *Media Studies Journal*, 22(4), 78-95.

۳۱. Morozov, E. (2018). *The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom*. New York: PublicAffairs.
۳۲. Kaldor, M. (2012). *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Cambridge: Polity Press.
۳۳. Keohane, R. & Nye, J. (2011). *Power and Interdependence*. New York: Pearson.
۳۴. Zaharna, R. (2010). *Battle for Influence: The Global Struggle for Soft Power*. Washington, D.C.: Georgetown University Press.
۳۵. Van Ham, P. (2010). *Social Power in International Relations: Soft Power and Public Diplomacy*. New York: Routledge.
۳۶. Waller, J. M. (2007). *Fighting the War of Ideas Like a Real War*. Washington, D.C.: The Heritage Foundation.
۳۷. Barston, R. (2019). *Modern Diplomacy*. New York: Routledge.
۳۸. Taylor, P. (2003). *Munitions of the Mind: A History of Propaganda from the Ancient World to the Present Era*. Manchester: Manchester University Press.
۳۹. Nye, J. (2021). *Do Morals Matter? Presidents and Foreign Policy from FDR to Trump*. Oxford: Oxford University Press.